

Uuden Venäjän lehdistön ensimmäiset vuodet

Olisi vaikea löytää selvempää tapaa kuvata sitä, miten Venäjän joukkotiedotusjärjestelmä on muuttunut ja miten ristiriitainen toimittajien rooli on ollut, kuin seurata moskovalaisen sanomalehden Nezavisimaja Gazetan (Riippumaton lehti, NG) vaiheita. Lehden vaiheiden taustalla on 1990-luvun venäläisen idealismin draamaattinen historia ja poliittiset juonittelut muutamana viime vuotena.

Nezavisimaja Gazeta on vanhin kolmesta päivittäin ilmestyvästä laatulehdestä (muut ovat Kommersant-Daily ja Segondja), jotka perustettiin tämän vuosikymmenen alussa. Levikkinsä puolesta se oli alkuvaiheessa näistä kolmesta kaikkein menestyksekkäin. Heinäkuussa 1996 sen painosmäärä oli kuitenkin vain 50 000, mikä oli vähemmän kuin kahdella muulla. Koska NG:lla ei ollut vakaata rahoitusasemaa, se heilui kuin tuuliviiri sen mukaan mistä Venäjän poliittinen ja taloudellinen tuuli kulloinkin puhalsi. Samalla kun NG pysyi elitistisenä, poliittisena sanomalehtenä, joka oli keskittynyt politiikan sisäpiiriin ja ohueen Moskovan intellektuellien kerrostumaan, se oli myös osoitin poliittisen pääoman läsnäolosta joukkotiedotuksessa. Koska poliittisen pääoman vaikutus oli ratkaiseva näinä vuosina, voimme käyttää NG:tä esimerkkinä, jonka avulla voimme jaksottaa yleisiä prosesseja, joiden kautta Venäjän tiedotusvälinerakenne muodostui.

Ajan henki

Vaikka NG ei ollut luonteeltaan massoille suunnattu julkaisu, siihen kohdistui alusta asti kova kysyntä. Syynä oli ehkä se, että NG kykeni muita lehtiä paremmin ilmentämään vuosikymmenen alkuvuosien optimistista politisoitumista. Olisi ollut vaikea valita parempaa aikaa perustaa uusi lehti: vuonna 1990 Neuvostoliitto koki lukuboomin, joka enteili vuoden 1991 vallankumousta. Toimittajat kertoivat vitsiä, että jos joku kirjoittasi umpimähkään mitä tahansa ja julkaisisi sen 50 000 kappaleen sanomalehtenä, se myytäisiin todennäköisesti loppuun.

Suosiossa olivat radikaalit ajatukset, joita ei oltu aina kovin hyvin perusteltu. Ne syntyivät kun suhdetta länteen ajateltiin nopeasti uudelleen (mihin liittyi ennen kaikkea lännen saavutusten tunnustaminen). Prosessi oli niin nopea ja raju, että länttä alettiin idealisoida. Ero neuvostoliittolaisen elämäntavan ja Länsi-Euroopan ja USA:n elämänlaadun välillä oli niin suuri, että syntyi koko joukko myyntejä neuvostojärjestelmän haaksirikosta. Nämä myytit alkoivat täyttää juuri romahtaneen kommunistisen ideologian paikkaa yleisessä tietoisuudessa. Myytit

* Kirjoittaja on väitöskirjaa valmisteleva Moskovan valtion yliopiston tutkija ja Obshtshaja Gazetan toimittaja, joka on aikaisemmin työskennellyt Nezavisimaja Gazetan taloustoimittajana.

edustivat ensimmäistä vaihetta prosessissa, jonka avulla ihmiset yrittivät päästä perille siitä, miten moderni länsimainen yhteiskunta toimii. Lännen yhteiskuntia ei verrattu kauko-idän yhteiskuntiin, jotka kehittyivät taloudellisesti yhtä hyvin, vaan Neuvostoliiton yhteiskuntaan. Tämä synnytti myyttisiä johtopäätöksiä markkinoista, poliittisesta järjestelmästä, sananvapaudesta ja lehdistöstä.

On ilmeistä, että myytit heijastelivat uusien yhteiskunnallisten arvojen etsimistä. Nyt ne on juridisesti pyhitetty Venäjän Federaation perustuslaissa ja muussa lainsäädännössä. Kuitenkaan innokkaasti omaksutut aatteet eivät tuottaneet ohjeistoa, joka takaisi "sivistyksen" Venäjällä ja niitä on kohdeltava sen mukaan.

On silti syytä muistaa, että juuri nämä myytit ja johtopäätökset ovat peräisin niiltä, jotka seisoivat vuoden 1991 vallankumouksen takana ja että ne säilyivät Venäjän virallisena ideologiana vuoden 1995 loppuun asti. Säilyttämällä mytologian, ihmiset yrittävät tavalla tai toisella panna myytit käytäntöön, usein ilman mitään myönnytyksiä ympäröiville olosuhteille tai ilman että he ottivat huomioon todellisen asiain tilan. Hinta lankesi maksettavaksi myöhemmin. Jos vuoden 1995 parlamenttivaalit osoittivat liberaalin radikalismien tulokset poliittisella arenalla, ja jos 1990-luvun talouslama osoitti taloudellisen utopismin kustannukset, niin Nezavisimaja Gazetan historia on draama, joka perustui riippumattoman lehdistön myyttiin. Myytti, joka alunperin takasi lehden menestyksen, tuomitsi sen myöhemmin taloudellisiin vaikeuksiin. Nezavisimaja syntyi uudelleen vasta, kun se oli luopunut myyttisistä päämääristään.

NG:n takana olevat ajatukset eivät olleet utopistisia. Lehden perustajien mielessä välkkyi ajatus siitä, miltä laatulehden tulee näyttää, mille periaatteille sen tulee perustaa toimintansa ja mitä roolia sen tulee näytellä julkisessa elämässä. Perustajien esimerkkinä olivat Le Monde ja The Independent – nämä kaksi julkaisua toteuttivat heidän ideoitaan kaikkein terävimmän, ja ne toimivat heille inspiraation lähteinä.

Tutkijat viittaavat usein viime vuosisadan jälkipuoliskon eliittilehdistöön nykyaikaisen laatulehden edelläkävijänä ja nykyaikaisten hyvää lehteä koskevien ajatusten lähteenä (sekä tilanne, jossa NG perustettiin, että viime vuosisadan lopun ilmapiiri olivat kumpikin aikakausia, joita leimasi innostuneiden liberaalien esiinmarssi). Tämän tyyppiset lehdet olivat malli NG:lle samoin kuin The Independentin nimi ja Le Monden älyllinen sävy ja taso.

Ei ole mitään hämmästyttävää siinä, että lehteä tehdessään NG:n päätoimittaja Vitali Tretjakov pyrkii toteuttamaan ihanteita. Eikä ole mitään ihmeellistä siinä, että miehenä, jolla on erinomaiset luovat kyvyt, mutta vähän kaupallista tajua, Tretjakovin tavoitteena oli sanomalehti eikä menestyvä kaupallinen yritys. On myös syytä todeta, että jos tarkastelemme hänen työtään pyrkimyksenä saavuttaa

tavoitteensa, hän on saavuttanut hyvin monet, ehkä kaikki, itselleen asettamiinsa tavoitteista. Latinankielinen iskulause (Tacitukselta) "Sine ira et studio" (Ilman pelkoa ja puolueellisuutta), joka NG:n nimiössä korvasi pakollisen neuvostoliittolaisen "Kaikkien maiden proletaarit, yhtykää!", tuotti tuoreen vaikutuksen ja se ymmärrettiin kirjaimellisesti.

Tretjakovista näytti siltä, että toiveet lehden menestyksestä olivat perusteltuja, koska se kopioi Le Monden ja The Independentin toimintatavan. Mutta polku, jota esikuvat olivat seuranneet, oli okainen ja mutkikas. Itsenäisen olemassaolon takaaminen aiheuttaa taloudellisia vaikeuksia jopa keskellä kehittyneitä mainosmarkkinoita. Le Monde on kokenut useita taloudellisia kriisejä, joista se on selvinnyt ainoastaan siksi, että sen lukijoilla on erityinen suhde lehteensä, ja siksi, että lehti peri omaisuutta Vichyn hallitusta tukeneelta lehdeltä. Lisäksi johdon taitavan toiminnan vuoksi Le Monde on kyennyt houkuttelemaan ulkopuolisia sijoittajia. Myös The Independent on kokenut vaikeita aikoja, lakkauttaminenkin on ollut lähellä.

Nezavisimaja Gazetan kohtalo

NG:n ensimmäinen numero ilmestyi 21. joulukuuta 1990. Se julkaistiin samanaikaisesti Moskovassa, jossa painos oli 150 000, ja Pariisissa, jossa painos oli 90 000, ja jossa se sai apua Courier Internationalilta. Vuonna 1991 lehti ilmestyi kolme kertaa viikossa. Myöhemmin NG onnistui muuttamaan kahdeksansivuiseksi päivälehdiksi, mikä riitti tuohon aikaan.

Halvan paperin, halpojen vuokrien ja lehtien runsaan kysynnän yhdistelmä loi aluksi otolliset olosuhteet – lehti lähti nousuun kuin raketti. Kun vanhoja sanomalehtiä luonnehti neuvostotyyppinen journalismi, jossa raskaita, kaavamaisia rakenteita käytettiin peittämään asian puute, NG tarjosi lukijoille informatiivista ja analyttistä tyyliä. Toimittajien yksilöllisyys oli mahdollista havaita niin lyhyissä artikkeleissa kuin raskaamman luokan kirjoituksissa. Lehden tarkkailijoiden kommentit arvioitiin täydestä syystä parhaiksi esimerkeiksi analyttisestä journalismista. NG tulvi elinvoimaa ja sen maksamat palkat olivat korkeimpien joukossa. Vuoden 1991 vallankaappausyrityksen aattona NG:n painos oli 200 000 kappaletta eli korkein, jonka se koskaan saavutti.

Ensimmäiset talousvaikeudet alkoivat Neuvostoliiton hajoamisen ja Gaidarin uudistusten – hintojen vapauttamisen – jälkeen. Tämä vapauttaminen, jonka tarkoituksena oli poistaa hintojen epäsuhta ja tavarapula, aiheutti hyperinflaation. Väestön säästöt menettivät arvonsa ja suuri osa rahalla mitattavasta kulutuskyynnästä katosi. Seurauksena oli huima epäsuhta toisaalta raaka-aineiden hintojen ja toisaalta Venäjän heikon teknologian tuottamien kulutustavaroiden välillä. Elintaso romahti.

Opposition kommentaattorit kutsuivat tätä saksiefektiksi. Yhtäällä olivat monopolit, toisaalla maan kansalaiset. Venäjän koko teollisuus oli saksien välissä. Lehdistö kohtasi paperin ja painotalojen jyrkästi kohoavat hinnat, mutta kovan kilpailun vuoksi kustantajat eivät voineet panna lisääntyneitä kustannuksia kuluttajahintoihin. Venäjän lehdistön "kultakuusi" kesti vain yhden vuoden.

Tuon ajan lehdistömarkkinoilla kaikkein kovin kilpailu oli juuri siellä, missä Nezavisimaja Gazeta toimi: yhteiskunnallis-poliittisissa demokraattisesti suuntautuneissa päivälehdissä. NG:n kiistattomista eduista huolimatta markkinatutkimuksen puute ja kieltäytyminen harkitusta kaupallisesta linjasta johti siihen, että lehti alkoi menettää levikkiään sellaisille perinteisille demokraattisille julkaisuille kuten Izvestija ja Moskovskij Komsomolets.

NG:n asema vakiintui, mutta oli jo selvää, ettei lehti pyrkinyt kaupalliseen menestykseen, jota toimituksen energisimmät jäsenet tavoittelivat. Heidän kyvyttö-

myytensä vaikuttaa päätoimittajan linjaan (eli muuttaa täysin riippumattoman lehden konsepti sellaiseksi, että se houkuttelisi ulkopuolisia investoijia, sillä ehdolla että toimituspolitiikka pysyisi suhteellisen itsenäisenä) johti hajaannukseen. Se teki mahdolliseksi Segondjan (Tänään), toisen liike-elämän päivälehdessä (ensimmäinen oli Kommersant-Daily), perustamisen 1993. The Timesin mallia seuraten ja NG:n entisen varapäätoimittajan Dmitri Ostalskin johdolla uusi lehti vei lähes puolet NG:n lukijoista.

Tällöin NG:n levikki oli pudonnut 100 000:een. Toimitus joutui kriisiin. Lehti teki tappiota. Johdolla ei ollut omaa pääomaa perinteisten julkaisijoiden tapaan eikä myöskään omaisuutta, jota se olisi voinut käyttää yrityksen uudelleen organisoitumiseen tai laajentamiseen. Kuitenkin NG oli säilyttänyt asemansa erittäin hyvämaineisena poliittisena julkaisuna. Sitä pidettiin yhtenä parhaiten asioista perillä olevana venäläisenä lehtenä, ja sillä oli huomattava vaikutusvalta maan poliittisen eliitin keskuudessa. Tämän vuoksi päätoimittaja Vitali Tretjakov pystyi pelastamaan Nezavisimaja Gazetan. Lehden ihanteita ei hylätty, vaikkakin oli tarpeellista tehdä kompromisseja, joita ilman NG ei olisi voinut jatkaa. Lehti pystyi luottamaan henkilökohtaisiin uhrauksiin kattaakseen kuilun, joka jäi jäljelle tilausten, irtonumeromyynnin ja laihojen mainostulojen jälkeen. NG:n rahoituslähteistä kertoessaan Tretjakov mainitsi usein, että lehdellä on paljon ystäviä – hän ei maininnut nimiä – jotka olivat antaneet sille apua. Totuus oli, että vuoden 1993 poliittiset kiistat Venäjän parlamenttitalon valtauksen ympärillä ja kiihkeät juonittelut, jotka siitä seuraisivat, toivat mukanaan poliittisen pääoman tulvan pääkaupungin lehdistöön. Tämän rahavirran läsnäolo tuntui kaikkialla lehtipiireissä ja sitä käytettiin kaikkiin tarkoituksiin sanomalehtien ”tukemisesta” yksittäisten toimittajien lahjomiseen.

Tämän kaltaisen tilanteen olisi voinut luulla jäävän lyhytaikaiseksi. Mutta poliittisten kriisien sarja pitkittyi niin, että NG:n uudelleen syntyminen tuli mahdolliseksi. Lehden suosio kasvoi erityisen nopeasti lokakuun 1993 tapahtumien jälkeen, sillä NG kykeni pysymään silmiinpistävän puolueettomana.

Lokakuun tapahtumilla oli erityisen suuri vaikutus tiedotusvälineisiin ja ne ovatkin tuorein esimerkki viranomaisten avoimesta puuttumisesta tiedotusvälineiden toimintaan. Useita sanomalehtiä suljettiin ja televisio-ohjelmia lakkautettiin. Parlamentin lehden Rossijskaja Gazetan ja Venäjän television parlamentin studion valvonta siirrettiin hallitukselle. Sensorit ilmestyivät useisiin lehtiin samoin kuin uutistoimisto Itar-Tassiin ja televisioon. Nezavisimaja Gazeta, Segodnja, Moskovskaja Pravda, Kommersant-Daily ja Liternaturnaja Gazeta ilmestyivät valkoisia aukkoja paikoissa, joista sensuroitu aineisto oli poistettu.

Tämän jälkeen NG oli pysyvästi poliittisten paljastusten ja sensaatioiden keskipisteessä. Sitä lainattiin televisiossa, ja se jatkoi oppositiota myötäilevien, analyttisten poliittisten artikkeleiden julkaisemista, mikä pikemmin lisäsi kuin vähensi sen poliittista painoarvoa. Taitava suhdetoiminta sponsoreihin antoi NG:lle mahdollisuuden säilyttää itsenäisyytensä. Samalla osallistuminen ”palatsin” (presidentin) sisäpiireihin ja ”viralliseen” juonitteluun ja vehkeilyyn kaikilla tasoilla (tämä teki lehdelle mahdolliseksi hankkia ”investoijia”) antoi NG:lle ennennäkemättömän mahdollisuuden hankkia sisäpiirin tietoa, tosin seurauksena oli myös se, että lehti vieraantui tavallisen lukijan tarpeista.

Kuitenkin vuonna 1994 NG kohtasi taas vaihtoehdottoman taloudellisen katastrofin. Sen toimittajien ansiot, jotka olivat kerran olleet fantastisen suuret, olivat nyt Moskovan lehdistön vaatimattomimmasta päästä. Useimmilla NG:n toimittajilla oli toinen työpaikka jossain muussa tiedotusvälineessä, mikä takasi pääosan heidän leivästään. Kuitenkin NG:ssa kirjoittamisen antama maine toimi vakaana kannustimena luoville työntekijöille, samalla kun matalat palkat pakottivat liberaalin Tretjakovin antamaan toimituspäälliköille sellaisen vapauden, jota he ovat harvoin nauttineet. Tästä eivät hyötyneet vain päälliköt vaan myös rivitöi-

mittajat.

Itsenäisen NG:n viimeistä edellinen numero ilmestyi 23. toukokuuta 1995. Toimitus oli pakkolomalla. Kaksi erikoisnumeroa ilmestyi: yksi oli Obshtshaja Gazetan liitteenä, ja toinen, joka ilmestyi 21. kesäkuuta, oli omistettu ajatukselle muodostaa NG:sta osakeyhtiö. Velka kirjapainolle oli eri lähteiden tietojen mukaan 500 miljoonan ja miljardin ruplan välillä (0,5-1 miljoonaa markkaa). Venäjän pääministeri Viktor Tshernomyrdin, joka oli henkilökohtaisesti luvannut Tretjakoville tukea NG:ta, ei täyttänyt lupauksiaan (ei ainakaan valtion kanavien kautta). Tretjakovin yritys perustaa osakeyhtiö, jonka pääoma olisi neljä miljoonaa dollaria, ei onnistunut. Siihen aikaan Venäjällä oli akuutti investointipääoman puute ja investoijien löytäminen jopa olemassa olevan sanomalehden kustantamiseen oli erittäin vaikeaa. Epäsäännöllisesti ilmestyvän ja velkaantuneen NG:n, joka kykeni hädin tuskin haalimaan rahat kokoon erikoisnumeroa varten, oli lähes mahdoton löytää investoijia.

Uusi poliittinen aikakausi oli erilainen kuin vuodet 1992 ja 1993. Syksyyn 1995 saakka Venäjän poliittinen ilmapiiri oli suhteellisen rauhallinen. Kilpailu lehtien välillä oli tehnyt tehtävänsä: lehdet eivät enää tukeutuneet vallanpitäjiin yhtä paljon kuin lukijoihinsa. Yhteiskunnassa ei ollut enää yhtä akuuttia tarvetta täysin tai edes muodollisesti itsenäiselle tiedotusvälineelle, joka varmistaisi, että tärkeimmät uutiset kerrotaan. Poliittisen areenan pysähdystila heijastui tiedotusvälineissä, jotka toimivat nyt eri yhteiskuntaryhmien äänitorvina.

”Valtapuolue” pystyi vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen valtion television ja valtion valvomien sanomalehtien avulla. Kommunistinen ja nationalistinen oppositio toimi sekä perinteisten julkaisujen kuten Pravdan, Sovetskaja Rossijan ja Glasnostin ja uusien kuten Russkij Porjadokin (Venäläinen järjestys) kanssa. Demokraattinen oppositio sai myös mahdollisuuden ilmaista näkemyksiään sekä uusissa että perinteisissä lehdissä.

Näissä oloissa Nezavisimajan kamppailu oli selvästi menettänyt merkityksensä. Riippumattomuudella ei ollut enää kysyntää lukijoiden keskuudessa. Kaiken lisäksi lehden maksamat alhaiset palkat eivät voineet olla näkymättä laadun heikkenemisenä. Ei ole yllättävää, että NG:n sisällä kehittyi voimakas Tretjakovin vastainen oppositio. Sitä johti lehden varapäätoimittaja Aleksandr Gagua.

Kun NG ensimmäisen kerran jakaantui ja suurin osa toimittajista lähti, Gagua pysyi uskollisena lehdelle ja tämän tuloksena hänen vaikutusvaltansa kasvoi merkittävästi. Hän johti provinssi uutisten osastoa ja pyrki hankkimaan mahdollisimman paljon rahaa ja vaikutusvaltaa, samalla kun hän pyrki hankkimaan itselleen edullisia kontakteja ja hankkimaan toimituksen enemmistön tuen tavoitteelleen muuttaa NG:n linjaa ja löytää lehdelle rahoittaja.

Kun Gagua pyrki saavuttamaan nämä päämäärät, yksi tärkeimmistä eduista, joka hänellä oli, oli liitto Juri Skokovin, Venäläisyhteisöjen kongressin (KRO), johtajan kanssa. Sosiologit ennakoivat, että vuoden 1995 parlamenttivaaleissa KRO voisi saada 15 äänistä, sillä se oli liitossa kenraali Aleksandr Lebedin kanssa ja myös siksi, että sen linja oli maltillisen kansallismielinen. KRO:n poliitikoilla, toisin kuin valtapuolueella, demokraattisella oppositiolla, kommunisteilla ja nationalisteilla, ei ollut omaa tiedotusvälinettä.

Skokov – entinen Jeltsinin turvallisuusneuvoston sihteeri –, joka oli pyrkinyt pääministeriksi, pyrki luomaan poliittista uraa ja toimi samalla poliittisena vaikutusvallan hankkijana. Skokovia epäillään henkilöksi, joka toimi Gaguan hyväksi vaikutusvaltaisessa Oneksim-pankissa, joka oli ilmaissut kiinnostuksensa investoida useita miljoonia dollareita NG:an. Tretjakovin haluttomuus herättää lehti henkiin uusissa oloissa ja sitä seurannut avuttomuuden tunne auttoivat Gaguaa saamaan NG:n toimituksen kokouksessa aikaan päätöksen edustajien nimeämisestä mahdollisten investoijien kanssa käytäviin neuvotteluihin. Oneksim-pankin lisäksi näihin kuului Aeroflot-pankki ja joitakin vähemmän tunnettuja talouselämän pii-

rejä, jotka olivat aikaisemmin luvanneet sijoittaa 500 000 dollaria Nezavisimaja Gazeta -osakeyhtiöön, mutta jotka eivät olleet vaatineet lehteä valvontaansa.

Sen jälkeen kun nämä neuvottelut olivat epäonnistuneet, Gagua onnistui 30. elokuuta saamaan toimituskokouksen äänestämään päätoimittajan luottamuksesta NG:n sääntöjen mukaisesti. Sitä ehdotti toimitusjohtaja Igor Kuzmin, joka oli nimitetty tilapäiseksi päätoimittajaksi.

Äänestys osoittautui vaikeaksi. Valittavana oli kaksi linjaa: lehden talousjohto, joka osoittautui edistysellisemmäksi, ja Tretjakovin luova, ihanteellinen linja, joka oli monelle toimittajalle syy työskennellä NG:ssa. Vaa'assa painoi kuitenkin se, että lehti ei ollut maksanut palkkoja kahteen kuukauteen. Päätöslauselma hyväksyttiin, vain muutaman toimittajan vastustaessa. Viikon kuluttua toimittajat saivat maksamatta jääneet palkkansa. Uusi päätoimittaja onnistui löytämään 14 miljoonaa ruplaa lehden julkaisemiseen ja 8. syyskuuta uusi numero meni painoon. Kuitenkin numero ei ilmestynyt: jostain syystä, jolla oli ehkä tekemistä joltain taholta tulevan painostuksen kanssa, Izvestijan painotalo ei painanut numeroa.

Tretjakovin ihanteiden tappio ei ollut Tretjakovin tappio. Syrjäytetty päätoimittaja lähti lomalle Kreikkaan, Antiparoksen saarelle. Sieltä hänet löysi Boris Berezovski, joka oli tehnyt nimensä ja omaisuutensa autokaupalla ja hankkinut poliittisen maineensa prosessissa, jossa television ykköskanavasta tehtiin osakeyhtiö. Tretjakoville tehtiin ehdotus, jonka hän hyväksyi. Tarinan mukaan hänet lennätettiin Moskovaan Berezovskin yksityiskoneella, ja 12 syyskuuta hän murtautui yksityisen vartiointiliikkeen avulla NG:n toimitukseen Mjanitskaja-katu 13:ssa. Hänen lakimiehensä olivat löytäneet ristiriitaisuuksia säännöissä, minkä vuoksi lehden toimituksen äänestys julistettiin mitättömäksi. Gagua ja Kuzmin pitivät lehdistötilaisuuksia, samoin Tretjakov. Lehden työntekijöille maksettiin taas kerran palkat sekä 200 prosentin bonus "elokuussa tehdyn työn tuloksista". Gagua, Kuzmin ja muutama muu NG:n työntekijä erosi, samalla kun ne, jotka olivat äänestäneet Tretjakovin tuomitsemista vastaan saivat ylennyksen. Lehti alkoi ilmestyä uudelleen 3. lokakuuta 1995.

Nezavisimaja Gazetasta tuli Objedinennyi-pankin tukema julkaisu vaikkakin kaikki todellinen vaikutusvalta oli Berezovskilla. Hauska yksityiskohta osoittaa tapahtuneiden muutosten olennaisuuden. Sen jälkeen kun Vladimir Kadannikov oli nimitetty Venäjän varapääministeriksi, Vasili Titov, NG:n investoijien edustaja, tuli Kadannikovin lehdistösihteeriksi.

NG:n historiaa tarkasteltaessa on vaikea olla huomaamatta julmaa ironiaa lehden kohtalossa. NG perustettiin täydellisen riippumattomuuden periaatteelle, mutta se päättyi liittoutumaan Berezovskin, vallanpitäjille kuuliaisien lehtien ja televisiokanavien keräilijän kanssa.

Valitettavasti, monet venäläiset toimittajat eivät ymmärrä, että se mitä tapahtui NG:lle oli esinäytös sarjalle samanlaisia, tärkeimpien päivälehtien kuten Kom-somolskaja Pravdan ja Izvestijan kaappauksia. Kuitenkin Tretjakov sai nauraa viimeiseksi – hän huomasi, että Berezovski ei ollut kiinnostunut valvomaan lehden toimituksellista linjaa pikkutarkasti. NG:n uusi televisiomainos ORT-kanavalla esittää miehen keskellä järveä veneessä, joka on täynnä vettä. Hai hyppää veneeseen, mies on peloissaan, mutta hän lukee liian innokkaasti lehteä eikä tee mitään – ja hän jatkaa ajalehtimistä. Mainoslause toteaa "Nezavisimaja - (Riippumaton) ei väliä mitä se on."

Politiikka ja lehdistö: vaikutuksen vaiheet

NG:n esimerkin avulla voimme tarkastella Venäjän joukkotiedotusilmaston muutosta poliittisten ja taloudellisten suhdanteiden mukaan. Kehitys voidaan jakaa

neljään vaiheeseen.

Ensimmäinen ajanjakso, jota Brian McNair kutsuu Venäjän lehdistön "kulta-kaudeksi," oli vuosina 1990 ja 1991. Näinä vuosina NG saavutti huippunsa. Tämä aika alkoi Neuvostoliiton lehdistölain hyväksymisestä kesäkuussa 1990. Laki asetti perustan itsenäiselle lehdistöinstituutiolle aikaisemman valtion ja julkisen valvonnan sijaan. Venäjän laki joukkotiedotusvälineistä hyväksyttiin alkuvuodesta 1991, pian Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Tämän lain hyväksyminen vahvisti aikaisemman lain tuomat muutokset, mutta sen historiallinen rooli on paljon vähäisempi.

Toinen ajanjakso, vuosina 1992 ja 1993 oli poliittisten konfliktien ja taloudellisten ongelmien aikaa. Tiedotusvälineiden tulevaisuuden määräsi monella tavalla kamppailu näitä ongelmia vastaan. Nezavisimaja Gazeta jakautui, kun osa sen toimittajista käytti Most-pankkiryhmän rahoja perustaakseen Segondja-lehden. Ensimmäistä kertaa oli havaittavissa selvä ero keskuslehdistön ja aluelehdistön välillä. Tämä ero tuli ajan myötä vielä selvemäksi. Kommunistista ja nationalistista lehdistöä lukuunottamatta aluelehdistö otti etäisyyttä politiikkaan, ja se oli enemmän liittovaltion poliittisen elämän tarkkailija kuin osallistuja. Paikallinen lehdistö alkoi asettaa alueelliset intressit tärkeimmälle sijalle, osaksi sen vuoksi, että se oli läheisesti tekemisissä paikallisten eliittien kanssa. Tämä läheisyys ilmeni hyvin erilaisissa muodoissa, sponsoroinnista lehdistötukiin ja omistukseen. Oma vaikutuksensa alkoi olla myös alueellisen lehdistön läheisyydellä todellisiin ongelmiin ja lukijoiden tarpeisiin, mikä oli jotakin täysin toista kuin noiden vuosien poliittinen retoriikka. Vuoden 1993 lopussa nähtiin NG:n uudelleen syntyminen massiivisen poliittisen kriisin aikana.

Kolmas ajanjakso, vuodesta 1994 vuoden 1995 puoliväliin merkitsi politisoituneen pääoman vaikutuksen vähenemistä (marraskuussa 1994 NG puolitti sivumääränsä ja toukokuussa 1995 se lopetti ilmestymisensä). Vaikka otetaan huomioon, että Venäjän talouden muutoksen olisi pitänyt merkitä joukkotiedotuksen roolin vahvistumista ja lisääntyvää kysyntää tiedotusvälineille, niin myönteiset kehityssuunnat (joihin kuului myös sellainen pitkäntähtäimen tekijä kuin tietopalvelumarkkinoiden kehittyminen) eivät kyenneet kompensoimaan talousongelmia. Joukkotiedotusmarkkinat eivät kasvaneet vaan lähes kaikkien lehtien levikit laskivat, vaikkakin jotkut kykenivät laajentamaan toimintaansa. Yleistä vaikeuksien taustaa vasten joissakin lehti- ja televisiomarkkinoiden lokeroissa alkoi informaatiopääoman voimakas kehitys, mikä oli uutta Venäjälle. Kommersant-kustannusyhtiö, joka aloitti projekteja toisensa jälkeen, Komsomolskaja Pravdan perustama ryhmä sekä lukuisat yksityiset televisio- ja radioyhtiöt, mukaan lukien suuret, kukoistivat tänä aikana. Vuonna 1995 poliittisen pääoman keskittyminen sai uutta vauhtia. Moottorina toimi finanssi- ja kaupallis-teollinen pääoma, jota edusti Most-finanssiryhmä ja Boris Berezovskin LogoVAZ yhtiö.

Neljäs ajanjakso, joka kesti vuoden 1995 puolivälistä heinäkuuhun 1996, merkitsi poliittisen pääoman täydellistä paluuta. Sen herätti henkiin lähestyvät parlamenttivaalit ja niitä seitsemän kuukauden kuluttua seuranneet presidentinvaalit. Tämän ajan alku voidaan ajoittaa ORT:n (Venäjän julkinen televisio) perustamiseen. Tämän osakeyhtiön perustamisprosessi alkoi helmi-maaliskuussa 1995. Perustamisaloite tehtiin varhain, niin että takana olevat syyt eivät olisi liian ilmeiset. Vaihtoehtoisesti ajanjakson voidaan katsoa alkaneen myöhemmin, NG:n uudelleen ilmestyessä syyskuussa 1995. Tämän ajanjakson odotettiin päättyvän lähes koko lehdistön kommunisteja vastaan käymään kampanjaan, kun Gennadi Zjuganov oli Venäjän federaation kommunistisen puolueen presidenttiehdokkaana.

Kysymys, onko tämä ajanjakso päättynyt vai ei, säilyy keskustelunalaisena. Valtapuolueen aikaansaamalla lehdistön yhdistymisellä on kauaskantoisia seurauksia koko lehdistölaitokselle, joka on osoittanut kykenevänsä muuttua propaganda-koneistoksi. Poliittinen ja taloudellinen painostus valtapuolueen piiristä on toki

melko heikkoa kommunismin aikoihin verrattuna, mutta valitettavasti halu palvella yleistä etua ja taistella periaatteiden puolesta on sata kertaa heikompi kuin perestroikan aikana. Näyttää siltä, että Venäjän journalistien "kapinasukupolven" taistelu ihanteiden puolesta on ohi. Tämän vuoksi keskustelevisio, joka on täysin valtion tai poliittisen pääoman valvonnassa, on niin kätevä ase Venäjän nykypolitiikassa. Sitä käytettiin esimerkiksi hyökkäämään Aleksandr Lebediä vastaan vallankaappauksen valmistelusyhteillä, mikä johti Lebedin erottamiseen. Toisen kerran keskustelevisio suuntasi iskunsa presidentin entiseen turvallisuus-päällikköön Aleksandr Korzakoviin. Hänen yrityksensä päästä mukaan politiikkaan päättyi korruptioskandaaliin. Molemmissa tapauksissa uutisointi oli kaukana objektiivisesta: yksipuolista ja täynnä kovia kommentteja uhreja vastaan.

Kun yritämme määritellä Venäjän mediakehityksen olennaisimmat piirteet, on syytä huomata, että niin kutsuttu politisoitunut pääomakin on investoitu suurelta osin voittoa tuottaviin lehtiin. Toisinaan investoinnit eivät juurikaan muuta lehden poliittista asemaa, kuten tapahtui Izvestijan tapauksessa. Mutta Izvestija on joutunut taistelemaan suurimpien osakkeen omistajien kanssa ja toimittajat ovat menettäneet asemansa lehdessään saavuttaakseen tavoitteensa. Ja tämä osoittaa sen missä määrin rahoittaja voi vaikuttaa lehden poliittiseen linjaan. Surullista, mutta totta.

Valtion tiedotusvälineet: valtapuolue ottaa vallan

Neuvostoliiton aikana valtio oli lehdistön ainoa omistaja, ja se on säilyttänyt merkittävän vaikutusvallan nyky-Venäjälläkin. Kaikkialla, liittovaltion ja tasavaltojen tasolta provinssien, alueiden ja kaupunkien tasolle, valtio valvoo tiedotusvälineitä tai kykenee vaikuttamaan lehdistöön tavalla tai toisella. Tätä viranomaisten osallistumista ei tietenkään pidä millään muotoa verrata absoluuttiseen valtaan, jota valtio käytti lehdistöä hallitessaan kun se vaati sitä toteuttamaan Neuvostoliiton kommunistisen puolueen asettamat propagandatehtävät. Kuitenkin valtion vaikutusvalta on hyvin merkittävä, samoin kuin veronmaksajien rahat, jotka kuluvat valtion, käytännössä valtapuolueen valvomien, tiedotusvälineiden tukemiseen.

Valtiolla on enemmistö osakkeista ORT:ssä ja samoin täysi valta VGTRK:ssa (Valtiollinen TV- ja radioyhtiö) – se merkitsee, että valtio valvoo ykkös-, kakkos- ja neloskanavia. Valtion television Moskovan kanava on jo muutettu osakeyhtiöksi, mutta sen osakkeet omistavaa kaupunginvaltuusto, pormestarin virasto ja alueviranomaiset. Pietarin televisiokanava on edelleen valtion omaisuutta. Liittovaltion tasolla NTV ja TV6 -kanavia voidaan kutsua kaupallisiksi ja valtiosta riippumattomiksi sanan täydessä merkityksessä, samoin kuin yksityisiä paikallisia ja kaapelikanavia. Kuitenkin valtion television rooli on yhä merkittävin. Valtiollisen radion asema on myös merkittävä. Valtio on säilyttänyt omistuksessaan Venäjän suurimmat uutistoimistot Itar-Tassin ja RIA:n. Niillä ei ole enää monopolia vaan uudet toimistot pakottavat valtion omistamat toimistot kovaan kilpailuun. Näitä uusia toimistoja ovat Interfax, joka syntyi entisen valtion televisioyhtiön Gosteleradion sisällä, Postfaktum, Kansallinen uutispalvelu ja lisäksi lukuisat erikoistuneet uutistoimistot.

Liittovaltion vallanpitäjillä on myös oma osansa sanomalehtimarkkinoilla: Rossijskije Vesti ja Rossijskaja Gazeta. Valtion omistuksen säilyminen televisiossa ja radiossa kuten myös kansallisessa uutistoimistossa on mahdollista selittää ulko- ja kulttuuripoliittisten päämäärien ja kansainvälisen käytännön avulla. Paljon vaikeampaa on selittää se, että veronmaksajien rahoilla julkaistaan samanaikaisesti kahta tappiota tuottavaa sanomalehteä. Nämä sanomalehdet julkaisevat dokumentteja kuten Venäjän federaation lait, presidentin asetukset ja tärkeimmät

pääministerin ohjeet, mutta sen ei pitäisi pakottaa näiden lehtien päätoimittajia sekaantumaan journalismiin. Rossijskaja Gazetaa ja Rossijskije Vestiä ei julkaista sen vuoksi, että lukijat haluaisivat niitä. Paremminkin niiden julkaiseminen perustuu menneeseen aikaan, jolloin vallankäyttäjät tunsivat tarpeelliseksi puolustaa kantojaan sanomalehtien sivuilla.

Rossijskaja Gazetan perusti Venäjän korkein neuvosto vuonna 1991. Kun valtataistelu korkeimman neuvoston ja Jeltsinin välillä puhkesi maaliskuussa 1993, lehti oli parlamentin äänitorvi. European Institute for the Median mukaan lehden julkaisemisen kulut olivat 1993 2,6 miljardia ruplaa, mikä oli tuohon aikaan merkittävä summa.

Myöhemmin, lokakuun 3-4. päivän tapahtumien (= parlamenttitalon valtaus) ja parlamenttivaalien jälkeen, RG pantiin Venäjän hallituksen valvontaan. Tässä ominaisuudessa lehti myös teki itsensä tunnetuksi julkaisemalla juttuja, jotka paljastivat Most-ryhmän suunnitelman kaapata valta Moskovan kaupunginjohtajan tuella. Poliittisissa piireissä puhuttiin presidentin turvallisuuspalvelun päällikön Aleksandr Korzakovin juonesta. Tämän vahvasti erinomaisella tavalla presidentin turvallisuuspalvelun operaatio Most-ryhmän vartiomiehiä vastaan. Operaatio ei onnistunut provosoimaan Most-ryhmän vartijoita vastaamaan hyökkäykseen, vaan tuloksena oli, että he joutuivat makaamaan lumessa Moskovan kaupunginjohtajan viraston ulkopuolella samalla kun heitä tulitettiin automaattiasioilla. Sen jälkeen kun lehden päätoimittaja Natalja Polezhajeva oli vaihdettu entiseen Rabotshaja Tribuna -lehden päätoimittajaan Anatoli Jurkoviin, lehti ei osallistunut enää tuollaisiin operaatioihin. Mutta, jos lehti on suoraan riippuvainen hallituksesta, aina on olemassa vaara, että sitä käytetään jonkun henkilön tai ryhmän omien etujen ajamiseen, erityisesti poliittisen kriisin aikana.

Rossijskije Vesti, joka perustettiin 1990 hallituksen äänenkannattajaksi, on nyt presidentin hallinnon äänenkannattaja. Päätoimittaja Valeri Kutsher on jopa paljastanut "demokraattisen virallisen sanomalehden" perustamisesta. Rossijskije Vesti ei ole ollut skandaalisen kohteena, vaan se on pysynyt kohtalaisen johdonmukaisesti virallisen demokraattisen linjan tukena. Vuoden 1996 presidentin vaalien aikaan lehti tuki luonnollisesti valtapuoluetta ja istuvaa presidentti Jeltsiniä. Kutsherin nimittäminen huhtikuussa 1996 presidentin tiedotusosaston johtajaksi, samalla kun hän säilytti päätoimittajuutensa osoitti, että lehdestä oli tullut Jeltsinin vaalikampanjan virallinen äänenkannattaja.

Rossijskaja Gazeta ja Rossijskije Vesti ovat aina kilpailleet keskenään ja taustalla on ollut keskustelu siitä, tarvitaanko kahta budjettivaroin rahoitettua lehteä. Kilpailu ei ole näkynyt vain levikissä vaan myös suosijoiden etsimisessä valtakoneistosta. On mahdollista, että yhteen aikaan Rossijskaja Gazetan heikko asema teki siitä aktiivisen osanottajan palatsin juonitteluissa, mutta nämä juonittelut olivat tapahtuneet myös ilman lehden osallistumista.

Koska poliittinen kamppailu ei ole loppunut, ja koska uusien kriisien syntyminen valtaelinten väliin on mahdollista tulevaisuudessa, on mahdollista, että lehdet jatkavat ilmestymistään vielä vuosikymmenen ajan. Pitää myös paikkansa, että vaikka uusi konflikti kehittyisikin, valtion omistamien tiedotusvälineiden rooli on nyt melko merkityksetön yksityisiin tiedotusvälineisiin verrattuna. Most-ryhmän tapahtumien jälkeen riippuvaisen lehdistön aseman heikkous on ymmärretty myös vallanpitäjien keskuudessa. Se merkitsee, että suhdetoiminnalla osapuolet voivat saada paremman tuoton kuin valtion budjetista rahoitettavien lehtien avulla.

Viranomaisten tarve pitää valtion julkaisemat tiedotusvälineet valvonnassaan on säilynyt jopa lokakuun 1993 tapahtumien jälkeen. Kuitenkaan paljastavin tapaus ei ole hallituksen ja presidentin hallinnon julkaisemien lehtien kohtalo, vaan skandaalinkäryinen prosessi, jonka tuloksena Venäjän television ykköskanava muutettiin osakeyhtiöksi. Tämän prosessin tuloksena toimeenpanovallan käyttä-

jät saivat valvontaansa valtion omaisuutta. ORT-osakeyhtiön muodostaminen alkoi syksyllä 1994, ja hallintoneuvosto perustettiin 5. joulukuuta 1994 puheenjohtajana Boris Jeltsin. Asetus, joka sisälsi ORT:n hallinnossa olevien valtion edustajien nimet, julkaistiin 1. tammikuuta 1995. Osakeyhtiön perustava kokous pidettiin 24. tammikuuta. Sen jälkeen tapahtumat kehittyivät nopeasti ja dramaattisesti. Kiihvain kamppailu tapahtui suurten mainostajien välillä. Tästä konfliktista ei tiedetä juuri mitään, mutta sillä oli tärkeä merkitys jatkon kannalta.

ORT rekisteröitiin Moskovassa 28. helmikuuta 1995. Kanavan pääjohtaja ja suosittu journalisti, Vladimir Listjev murhattiin 1. maaliskuuta. Boris Berezovskin toimistossa pidettiin kotietsintä. Listjevin murhasta tuli spekulatioiden aihe. Televisio päätti pitää suruajan: viihdeohjelmat keskeytettiin ja suosittujen televisioitähtien kuvia näytettiin useiden päivien ajan. Murhaa ei ole vieläkään selvitetty, mutta tällaisten keinojen käyttö osoittaa, miten kiivaasti television ykköskanavasta kamppailtiin.

Maaliskuun 20. päivä Sergei Blagovolin nimitettiin ORT:n pääjohtajaksi. Blagovolin kuuli nimityksestä puhelimitse, sillä hän oli tuolloin vierailulla Japanissa. Valtion omaisuuden hallintokomitean tiedotuspäällikkö Arkadi Jevstafjev nimettiin hänen varamieheksensä ja uutistoiminnan vastuuhenkilöksi. Boris Berezovskista tuli toinen varajohtaja. Viime aikoina on väitetty, että Berezovski päättää kanavan politiikasta yksin. Jokin aika sitten Blagovolin vahvisti tämän epäsuorasti haastattelussa. Blagovolin sanoi, että LogoVAZ on ainoa kanavan perustajista, joka on täyttänyt kaikki velvoitteensa. Jää nähtäväksi seuraako tätä epävirallista ilmoitusta LogoVAZin osakeosuuden nostaminen ORT:ssä, mutta ei ole poissuljettua, että se on Berezovskin mielessä.

Ennen parlamenttivaaleja toteutettujen muutosten takana olevat poliittiset motiivit tekivät ORT:stä lukuisten kriittisten artikkeleiden kohteen ja aiheuttivat meteliä parlamentissa. Näyttää kuitenkin siltä, että televisiokanavan perustajien valinta oli oikea. Poliittinen kritiikki ei estänyt uuden kanavan toimintaa vuoden 1995 vaalikampanjan aikana. ORT:tä ei myöskään häirinnyt presidentin vaalien alla Pravdassa ja Moskovskij Komsomoletsissa ilmestyneet tiedot kanavalla tapahtuneista väärinkäytöksistä.

ORT oli tärkein niistä tiedotusvälineistä, jonka vallanpitäjät ottivat valvontaansa presidentin vaalien alla, mutta se ei ollut ainoa. Asioista perillä olevien moskovaalaisten analyttikoiden mukaan yhtä selvä liike oli toisen kanavan johtajan Oleg Poptsovin korvaaminen Eduard Sagalajevilla, TV6:n johtajalla ja osakeenomistajalla. Sreda-lehdessä 3/1995 olleen anonyymien, presidentin vaaleja edeltävää Venäjän mediatilannetta koskevan arvion mukaan Poptsov onnistui "saamaan itsensä sellaiseen asemaan, jonka joutui ottamaan huomioon V. Lazutkinin tai V. Ignatenkon (televisiohallinnon johtajia) ohella myös Venäjän Federaation poliittinen johto". Venäjän televisio oli todellakin hyvin luotettava tietolähde, vaikkakin se pysyi lojaalina hallitukselle. Tämä piti erityisen hyvin paikkansa Tshetshenia-raportoinnin suhteen. Jeltsin sanoi, että Poptsovin erottamisen syynä oli "erittäin negatiivinen uutisointi".

Korruptioskandaali, jota seurasi hajaannus keskijohdon piirissä, johti Sagalajevin eroon. Nikolai Svanidze, kielteistä huomiota saanut poliittinen kommentaattori, otti hänen paikkansa. Valtapuolueen olisi vaikea löytää vakuuttuneempaa tukijaa intellektuellien keskuudessa. Svanidze on ainutlaatuinen - hänen näkemystensä vilpittömyys yhdistyneenä hänen uskaliaaseen linjansa on tehnyt hänen urastaan fantastisen - kakkoskanavan johtaja oli vielä alle kymmenen vuotta siten vähäpätöinen tutkija.

Mutta jos tämä tapaus ei tarjoa meille esimerkkitapausta poliittisen valvonnan ensisijaisuudesta valtion omistamissa tiedotusvälineissä, niin toinen tapaus tarjoaa. Ensimmäinen varapääministeri Anatoli Tsubais erotti hallituksen rahoittaman aikakauslehden Rossijskaja Federatsijan päätoimittajan kriittisen artikkelin ilmes-

tymisen jälkeen. Tsubaisin argumentti oli selkeä ja kova: miksi hallituksen pitäisi julkaista vihamielistä lehteä? Niin, miksi pitäisikään?

Poliittinen pääoma: Berezovski ja Gusinski

Onko mikään ihme, että keskittymisprosessi, joka muualla maailmassa on johtanut voimakkaiden ylikansallisten yhtiöiden muodostumiseen toteutuisi Venäjällä osana poliittista prosessia? Ihmisille, jotka valvovat Venäjän lehdistön keskittymisprosessia, mahdollisuus vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen on usein riittävä syy investoida johonkin yritykseen. Tavoitteena ei ole saada voittoja suoraan jostain tietystä lehdestä tai televisiokanavasta. Tämä kummallinen ja ensinäkemältä epälooginen käyttäytyminen on helposti selitettävissä: tuohon aikaan poliittinen vaikutusvalta antoi heille pääsyn resurssien jakamiseen (yksityistämiseen) sellaisessa mitassa, että vaatimattomat voitot, joita Venäjän tiedotusvälineistä voisi saada olivat merkityksellisiä.

On pidettävä mielessä, että Venäjällä poliittinen keskittyminen ei ole paikallinen vaan valtakunnallinen prosessi. Tiedotusvälineiden keskittyminen poliittisiin perusteisiin tapahtuu pääkaupungissa, tai tarkemmin sanottuna valtakunnallisissa tiedotusvälineissä, paljon intensiivisemmin kuin provinseissa. Investointien tappiollisuus on voimakas rajoittava tekijä, joka rajaa sen mitkä tiedotusvälineet ovat mukana tässä prosessissa.

Kesäkuussa 1996, Venäjän presidentin vaalien aikaan Venäjällä oli valtiollisten tiedotusvälineiden ohella kaksi mediaryhmää, joita yhdistivät pääasiassa poliittiset tekijät. Ne olivat Most-pankin ympärille muodostuneen finanssiryhmän valvoma lehtiryhmä ja toinen ryhmä, joka koostui useista mediaryhtyksistä, joista rahoitti ja osaksi johti LogoVAZ-yhtiö. Venäläiset poliitikot ja toimittajat olivat jo nimenneet nämä "imperiumiryhmät" Vladimir Gusinskin (Most-ryhmä) ja Boris Berezovskin (LogoVAZ) mukaan.

Siinä tavassa, millä Most-ryhmä perustelee osallistumistaan mediaryhtykseen, on mahdollista nähdä merkkejä strategisesta investoijasta, joka ymmärtää muodostuneen "mediainperiumin" perimmäisen arvon. Mutta myöskään LogoVAZin salamyhkäisyys ei jätä epäilyksiä, vaikka Berezovski ei olekaan nähnyt tarvetta (ainakaan vielä) esittää motiivejaan julkisesti, ja vaikka hän yrittää välttää kiinnittämästä huomiota itseensä, jopa sillä uhalla, että hän voisi menettää etuja, joita yritysten markkinastrategioiden koordinoimisen avulla voisi saada.

Koska Berezovski on pysynyt hiljaa, voimme vain arvata hänen todelliset motiivinsa. On mahdollista, että poliittisena vaikuttajana LogoVAZ - toisin kuin Most - ei halua käynnistää yleistä mainoskampanjaa ympärilleen kokoamiensa mediaryhtysten puolesta. Vaikutusvaltaisena kauppiana LogoVAZin on syytä pyrkiä siihen, että sen rahoittamat tiedotusvälineet säilyttävät riippumattomuutensa. Jos LogoVAZ mainostaisi osallistumistaan tiedotusvälineisiin, se voisi olla punainen vaate sen poliittisille kilpailijoille, se voisi herättää epäluuloa lukijoiden keskuudessa ja myös vetäisi yrityksen vastuuseen kaikesta materiaalista mikä yhtiön valvomissa lehdissä ja televisiokanavilla esiintyy. Berezovskille viime mainittu olisi melko absurdia. Berezovskin lehtiryhmä on ainutlaatuinen ei vain siksi, että se on pantu kokoon ensisijaisesti poliittisten päämäärien vuoksi, mikä sekin on huomattavaa 1900-luvun lopulla, vaan myös siksi, että se rakennettiin poliittisen juonnittelun avulla, josta LogoVAZ on yhä riippuvainen. Yhtiö voisi menettää television ykköskanavan (ORT) hallinnan yhdessä yössä.

Berezovskin LogoVAZ on siis keskittänyt käsiinsä suuren osan kahden television kanavan osakkeista (ORT ja Moskovan kanava TV6, joka laajentaa aktiivisesti osuuttaan Venäjän televisiomarkkinoilla) ja aikakauslehti Ogonjokin. Berezovski valvoo myös Nezavisimaja Gazetaa.

Berezovskin imperiumin ääriviivat ovat epäselvät, ja Berezovskin osallistumisen yksityiskohtia eri yrityksissä on vaikea saada selville, sillä niitä ei julkisteta omistajan myötävaikutuksella, vaan hänen tahtonsa vastaisesti. Esimerkiksi ORT:n osakkaiden luettelo julkaistiin ensimmäiseksi kommunistisessa Sovetskaja Rossija -lehdessä.

Tiedotusvälineet, jotka yhdistyvät Most-ryhmän valvontaan, näyttävät sivistyneeltä ja kukoistavalta mediakonglomeraatilta, etenkin, jos niitä verrataan Berezovskin imperiumiin, joka on enemmän poliittisen vaikutusvallan keskittymä kuin nykyaikainen mediaryhmä.

Most-ryhmä ei pyri peittelemään osallisuuttaan tiedotusvälineyrityksissä. Päinvastoin, Vladimir Gusinski pitää finanssiryhmän ja median yhteistyötä erittäin hyödyllisenä, koska media toimii perustoiminnan mainosvälineenä. Niinpä, esimerkiksi Itogi-lehden julkaisemassa mainoslehtisessä on koko sivu varattu Most-ryhmän liikemerkille ja sen valvomille mediayrityksille. Niitä ovat tällä hetkellä televisiokanava NTV, joka valittiin 1995 vuoden tv-yhtiöksi, vaikutusvaltainen radioasema Eho Moskvyy (Moskovan Kaiku) ja Sem Dnei -kustannusyhtiö, joka julkaisee Segondja (Tänään) -päivälehteä, televisioviikkolehteä Sem Dnei (Seitsemän päivää) ja aikakauslehteä Itogi (Johtopäätöksiä). Toukokuusta 1996 lähtien viimeksi mainittua on julkaistu yhdessä amerikkalaisen Newsweekin kanssa. Näihin on vielä lisättävä neljä satelliittitelevisiokanavaa: 170 miljoonaa dollaria maksava projekti, jota NTV-televisioyhtiö tukee. Ensimmäisen venäläisen maksutelevisioverkon rakentamiseksi Gusinski joutui myymään 30% NTV:n osakkeista Gazpromille 120 miljoonalla dollarilla.

Huhutaan, että Segodnja maksaa Most-ryhmälle noin 15 miljoonaa dollaria vuodessa. Kuitenkin, lehti on pystynyt pitämään itsensä markkinoilla, ja ponteva mainoskampanja on käynnistetty NTV:ssä pyrkimyksenä laajentaa lehden levikkiä. Ei ole mahdollista arvioida, pitävätkö Mostin johtajat mahdollisena, että Segodnjasta tulee jonakin päivänä kannattava, mutta saamani tiedon mukaan voiton tuottaminen ei ole päätoimittajan pääasiallinen tehtävä, lehden taloudellisen tilanteen parantamista koskevista puheista huolimatta. Segondja on siis ensimmäinen esimerkki sanomalehdestä, johon venäläinen pääoma investoi poliittisista syistä. Aikaisemmin ainoastaan valtio teki sellaisia investointeja. Siitä mihin Most-ryhmä on käyttänyt Segodnja-lehteä on ollut erilaisia tulkintoja, mutta kokonaisuudessaan lehti kyennyt säilyttämään maineensa luotettavana tiedon lähteenä.

Most-ryhmän seuraava investointi oli NTV:n perustaminen. Uusi asema aloitti lähetyksensä Pietarin viitoskanavalla. Myöhemmin uusi televisioyhtiö onnistui saamaan käyttöönsä neljännen (opetus) kanavan illalla klo 18 jälkeen. Vuonna 1993 Eho Moskvyy radioasema, joka on tullut tunnetuksi voimakkaasta uutistoinnistaan ja laajasta kuuntelijakunnasta, liitettiin Most-ryhmään. Ennen kuin NTV:n pääjohtaja Igor Malashenko alkoi työskennellä Boris Jeltsinin vaalikampanja-avustajana, alkoi levitä huhuja että neljäs kanava oli päätetty sulkea (tai ehkä ottaa sen lähetystaajuus pois) ja siirtää sen taajuus NTV:lle. Ja juuri vaalikampanjan aikana Gasprom-konserni, johon pääministeri Viktor Tshernomyrdinillä on läheiset suhteet, osti 30% NTV:n osakkeista.

Vuoden 1997 alussa Gusinski erotti mediayhtiönsä muusta yritysrühmästä ja perusti uuden yhtymän, Most-median. Hänen imperiuminsa seisoo nyt niin vahvoilla, että poliittisesti häntä on lähes mahdoton valvoa, paitsi erilaisten sopimusten avulla. Hänen asemansa on tullut vieläkin vahvemmaksi sen jälkeen, kun hän on alkanut myydä satelliittitelevisionsa osakkeita New Yorkin pörsissä. Ja hän ei pysähdy minuutiksikaan – hänen uusin yrityksensä on perustaa (yhdessä Moskovan kaupungin ja VAZ autotehtaan kanssa) suurikokoinen, värillinen viikkosanomalehti Obshtshaja Gazetan perustalta.

Onko riittävästi pohjaa päätellä, että Most-mediaryhmä syntyi poliittisen kes-

kittymisen tuloksena? Voidaan olettaa, että Berezovski saa voittoja mediaomistuksesta saamalla vallanpitäjiltä etuja itselleen ja kumppaneilleen. Most-ryhmän tapauksessa kuva on monimutkaisempi: poliittisten yhteyksiensä vuoksi ryhmä saa hallintaansa tiedotusvälineitä samoin kuin muitakin yrityksiä! Kuka tietää olisiko Vladimir Gusinski saanut hallintaansa NTV:n, jos hän ei olisi julkaissut Segondjaa? Tai olisiko NTV saanut haltuunsa neloskanavan aamulähetysajan, jos Malashenko ei olisi liittynyt Jeltsinin vaalikampanjaan? Tai olisiko Venäjän ensimmäinen satelliitti-tv projekti tarvinnut investointia Gazpromilta?

Gusinski ja Berezovski eivät ole suinkaan ainoat tiedotusvälineiden keräilijät. Muiden keskittymien joukossa on Oneksim-pankki, joka menetti NG:n (ja useita öljy-yhtiöitä) Berezovskille, ja joka on perustanut talouselämän viikkolehden Ekspert, saanut haltuunsa Gazpromin 20% osuuden Komsomolskaja Pravdassa ja osannut hallitsevan osuuden Izvestijassa. Komsomolskaja Pravda-Segodnja -ryhmä on itsessään suuri yritys - sillä on hallussaan alueellisten lehtien verkko.

On syytä panna merkille myös Kommersant-kustantamo, jota johtaa Vladimir Jakovlev, Jegor Jakovlevin poika (Jegor Jakovlev on Obshtshaja Gazetan kustantaja ja entinen TV:n ykköskanavan johtaja). Hänen journalististen ja taloudellisten kykyjensä ansiosta Kommersant-Daily -sanomalehti ja Kommersant-viikkolehti ovat parhaimpien laatulehtien joukossa. Kaupalliselta pohjalta syntyneinä hänen kaikki julkaisunsa ovat hyvin vakaita, ammattitaitoisten journalistien luomia ja hyvin johdettuja. Hän julkaisee myös aikakauslehtiä: Avtopilot, Domovoi, Dengi ja Stolitsa, jotka ovat joko kannattavia tai hyvin lupaavia. Jakovlevin tavoitteena on selvästikin hallita laatulehdistömarkkinoita samalla tavoin kuin Gusinski on kiinnostunut televisiosta. Lehtitietojen mukaan Jakovlevin imperiumin rahoittaja on Stolitsnyi-pankki, mutta Litsa-aikakauslehdessä olleessa haastattelussa hän kuitenkin kielsi jyrkästi pankkien olevan hänen yhtiönsä tukena ja totesi, että hän omistaa itse enemmistön osakkeista. Tässä kustannusyhtiössä käynnissä olevaa prosessia voidaan pitää esimerkkinä tiedotusvälineiden luonnollisesta keskittymisestä. Kuitenkin, vuoden 1996 presidentin vaaleissa Jakovlev osallistui aktiivisesti antikommunistisen Ne Dai Bog! (Luoja varjele!) -lehden tuottamiseen (neljä numeroa, jaettu ilmaiseksi 10 miljoonan kappaleen painoksena).

1997: muodonmuutos täydellistyy

Ironista, että 1. huhtikuuta 1997, aprillipäivänä, Izvestija julkaisi etusivullaan valtavan otsikon: Viktor Tshernomyrdinillä on viiden miljardin dollarin omaisuus. Juttu perustui Le Monden artikkeliin, ja siihen liittyi voimakas pääministeriä selvästi arvosteleva kommentti. Tshernomyrdinin väitetään omistavan suuren osan Gazpromista (ennen kuin hänestä tuli ministeri, hän itseasiassa perusti yhtiön neuvostoliittolaisen kaasuteollisuuden pohjalta). Tshernomyrdin reagoi välittömästi ja totesi, että jos hän omistaisi niin paljon, hän jättäisi välittömästi työnsä ja jäisi eläkkeelle. Kuitenkaan hän ei vienyt juttua oikeuteen.

Toimittajat pyysivät LUK-oil yhtiön johtajaa (valtio omistaa noin 35 % yhtiöstä; LUK-oil oli viime aikoihin asti Izvestijan pääomistaja) Vagit Alekperovia kommentoimaan asiaa. Hän totesi, ettei hän uskonut juttuun, ja että itseään kunnioittavan lehden ei olisi pitänyt julkaista sellaista. Tästä alkoi taistelu Izvestijasta. Seuraavana päivänä ja joka päivä kahden viikon ajan lehti julkaisi tutkivia juttuja LUK-oilista ja Tshernomyrdinistä. Pääsyytös kohdistettiin hallitukseen, jota lehti piti vastuullisena yrityksestä pystyttävä poliittinen sensuuri uudelleen. LUK-oil, joka oli ollut lehden itsensä valitsema yhteistyökumppani, yhdistettiin organisoituun rikollisuuteen. Samaan aikaan Le Monde julkaisi varovaisen artikkelin ja paljasti lähteensä: se osoittautui jonkun huomautukseksi Yhdysvaltain kongressissa käydyssä keskustelussa. Vaikka yleinen mielipide oli pääministerin puolella,

Izvestija jatkoi kampanjaansa.

Jos venäläisen lehdistön panostus tutkivaan journalismiin olisi aina sellainen kuin Izvestijalla näiden kahden viikon aikana, sitä olisi ilo lukea. Yleensä se on heikkoa. Mutta jos kaikki lehdet toimisivat sillä tavoin kuin Izvestija kampanjansa alussa, jokainen niistä menisi konkurssiin kunnianloukkaustuomioiden vuoksi. Sil- lä välin kun LUK-oil valmistautui vastatoimiin, Izvestija myi kaikki toimittajien omistamat osakkeet Oneksim-pankille. Lopulta Oneksim-pankki onnistui kerää- mään enemmän osakkeita kuin LUK-oil. Izvestija juhli voittoa: päätoimittaja Igor Golembiovski piti yhteistyötä Oneksim-pankin kanssa toimittajien edun mu- kaisena.

Mielenkiintoista, että Izvestijan kohtalon ratkaisi lehden Washingtonin kir- jeenvaihtaja Vladimir Nadein. Hän rikkoi LUK-oilin kanssa tekemänsä sopimuksen myydä omistamansa 0,64 % osakkeista ja myi osakkeet Oneksim-pankille kaksi- kertaisesta summasta, saaden lähes miljoona dollaria. Hän voi olla nyt jopa pää- ministeri Tshernomyrdiniä rikkaampi – ja näyttää siltä, että raha on tehnyt hänet viisaaksi. Lähtiessään Washingtoniin hän vastasi haastattelussa, että Izvestija ei voittanut, vaan itse asiassa toimittajat menettivät lehden hallinnan. Investoijien ja toimitusneuvoston välillä neuvotellaan sopimusta, joka erottaisi lehden toimituk- sen linjan omistajien tahdosta. Jos se allekirjoitetaan, se on ensimmäinen vastaa- van laatuinen sopimus Venäjän nykyisen median historiassa. Aika näyttää, onko tämä sopimus tehokas suoja itsenäiselle toimituspolitiikalle vaiko vain askel jul- kisuuskampanjassa Izvestijan horjuneen aseman parantamiseksi.

Tietysti, Izvestijan toimittajat ovat nyt rikkaita, mikä voi osaltaan luoda voiton tunteen. Golembiovski sanoo myös, että tasapainojärjestelmä on luotu. Mutta to- dellinen syy sille, että Izvestija uskoo voittoonsa LUK-oilista, on Oneksim-pankin läheisyys hallituksen toisen osan, niin kutsuttujen uudistajien (Tshubais, Nemtsov, Gaidar) kanssa, jotka ovat perinteisesti tukeneet lehteä kummankin hyötyessä (Izvestija sai esimerkiksi rakennuksensa omistukseensa). Tämän vuoksi Alekperov- in reagointi Tshernomyrdin artikkeliin tulkittiin vihamieliseksi.

Izvestijan haltuunottamiseen liittyi juonittelua ja toimintaa yhtä lailla kuin NG:nkin tapaukseen – kertomassani versiossa olen jättänyt suuren osan vartijoi- den toiminnasta, kokouksista ja kirjeistä presidentille vaille huomiota: tässä suh- teessa tarinat ovat samankaltaisia. Mutta niissä on jotakin perustavan laatuinen ero. Jos NG edusti puhtaasti poliittista investointia, jossa osingot saadaan muual- ta, Izvestijan tapaus on poliittisesti paljon kiinnostavampi samoin kuin odotetta- vissa olevien voittojen takia.

Izvestija-yhtiö ei julkaise pelkästään sanomalehteä vaan myös Nedelja-viikko- lehteä. Viime vuosina sen johtaminen on ollut hyvin heikkoa, päivälehtenä se on menettänyt levikkiä ja mainoksia ja viikkolehtenä paljon rahaa. Alunperin LUK-oil oli valittu yhtiökumppaniksi levikin kasvattamista ja jakeluverkon kehittämistä varten. LUK-oilin tuella olisi voitu perustaa aluetoimituksia ja aloittaa päivittäis- ten maakunnallisten sivujen julkaiseminen. On selvää, että Oneksim-pankki halu- aa saada tuottoa sijoitukselleen välittämättä siitä, millaisen vaikutusvallan pank- ki saa sellaisen investoinnin jälkeen.

Toisen sanoen, poliittinen pääoma on yhä olemassa, mutta poliittinen inves- toija käyttäytyy yhä enemmän kuten tavallinen investoija, joka ei ole kiinnostu- nut vain vaikutusvallasta vaan myös voitosta. Izvestijan tarina alkoi investointina ja muuttui poliittiseksi kamppailuksi ja lopulta yrityksen kamppailuksi paremman johdon saamiseksi. Jopa sellaisen tappiollisen yrityksen kuin Berezovskin, Smo- lenskin ja muiden pankkiirien omistaman ORT:n arvellaan nousevan voitolliseksi kolmessa vuodessa.

Palataksemme periodisoimiseen meidän tulisi erottaa uuden Venäjän lehdis- tön ensimmäiset viisi vuotta (1991-1996) uudesta aikakaudesta. Transitiokausi on ohi. Nykyistä vaihetta voi paremmin kuvata vakaan kehityksen kaudeksi.

Kehitystä dominoi keskittyminen, jolla on niin poliittisia (Berezovski), sekä poliittisia että taloudellisia (Onexim-pankki, Most-media) ja pääasiassa taloudellisia motiiveja. Viimeksi mainittu pätee suurimpaan osaan lehdistöstä ja radiosta, erityisesti poliittisesti sitoutumattomaan osaan.

Kaikki tärkeimmät lehdet ja televisiokanavat ovat poliittisen pääoman valvonnassa, mutta läheskään kaikkiin hallitus ei pysty vaikuttamaan suoraan, vaikkakaan ne eivät ole kokonaan valtapuolueen valvonnan ulkopuolella. Erilaisuutta on olemassa, ja sen takeena ovat jatkuvat etujen, yritysten ja poliittisten ryhmittymien ristiriidat.

Jos NG:n kaappaaminen oli lopun alku, niin voisi sanoa, että Izvestijan tapaus oli todellakin Venäjän riippumattoman lehdistön loppu. Mutta vapautta ei tuhonnut sorto tai sensuuri vaan se kuoli tavalliseen lasten tautiin - huonoon liikkeenjohtoon.

Valitettavasti ensimmäinen uhri oli laatujournalismi ja sen toipuminen kestää todennäköisesti kaikkein pisimpään. Mutta uudet sähköiset tiedotusvälineet ja teknologiat yhdessä muutamien vahvojen, puhtaasti tietoa välittävien ryhmien (Most-media, Kommersant) ja suurten mahdollisuuden ja investointien virran kanssa takaavat Venäjän tiedotusvälineiden tulevan kehityksen.

Investointien poliittinen vinoutuma pysyy tutkivan journalismin kehityksen ja itsenäisen lehdistöinstituution rakentamisen esteenä. Mutta terveen järjen valossa näyttää siltä, että ajan kanssa kilpailu tulee parantamaan tilannetta ja Venäjän lehtiparonit pyrkivät mukaan kansainvälisiin projekteihin, ensimmäiseksi muihin entisen Neuvostoliiton tasavaltoihin.

Suomennos englannista: JUKKA PIETILÄINEN